

Абдуллаев Д.Ш., Абдуванова Г.К.

ЭЛ АРАЛЫК ЖЕКЕ УКУКТА ФИЗИКАЛЫК ЖАКТАРДЫН УКУКТУК СТАТУСУ

Абдуллаев Д.Ш., Абдуванова Г.К.

ПРАВОВОЙ СТАТУС ЛИЧНОСТИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

D.Sh. Abdullayev, G.K. Abduvanova

THE LEGAL STATUS OF THE INDIVIDUAL IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

УДК:342.72/73

Макалада эл аралык жеке укуктагы физикалык жактардын түрлөрү жана алардын укуктук абалы, тактап айтканда физикалык жактардын чет өлкөлөрдөгү укуктары жана милдеттери, аларды жөнгө салуунун жолдору тууралуу маселе каралат.

Негизги сөздөр: чет өлкөлүк жарандар, апатрид, бипатрид, качкын, укуктук абал, конвенция, ратификация.

В статье рассматривается вопрос о путях разрешения международного частного права физических лиц и их правовой статус, а также права и обязанности физических лиц из зарубежных стран

Ключевые слова: граждане зарубежных стран, апатрид, бипатрид, беженец, правовое состояние.

The article deals the question of how private international law permits individuals and their legal status, as well as individuals from foreign countries rights and responsibilities

Key words: citizens of foreign countries, stateless person, dual nationals, refugee legal status.

Жеке укуктук мамилелердин катышуучулары болуп негизинен физикалык жактар эсептелип эл аралык жеке укукта физикалык жактардын негизинен төмөнкүдөй категориялары аныкталган:

- чет өлкөлүк жарандар;
- апатриддер;
- бипатриддер;
- качкындар.

Чет өлкөлүк жарандардын жарандык – укуктук абалынын негизги өзгөчөлүгү алар негизинен эки укук тартипке – биринчиден кайсы мамлекетке барган болсо ошол мамлекеттин укук тартибине, экинчиден жаран кайсы мамлекеттин жараны болуп эсептелсе ошол мамлекеттин мыйзамдарына баш ийет. Ошондуктан чет өлкөлүк жарандардын укуктук абалы экилик мүнөзү менен айырмаланат.

Көптөгөн чет өлкөлүк укуктук системаларда (Франция, Испания) атайын укук тармагы, тактап айтканда - «чет өлкөлүктөрдүн укугу» каралган. Бул мамлекеттердин мыйзамдарында чет өлкөлүк жарандардын түрдүү категориялары аныкталган. «Чет өлкөлүк» деген түшүнүк апатрид, бипатрид жана качкындарды өз ичине камтыйт. Көптөгөн улуттук мыйзамдарда физикалык жактарга карата улуттук режим принциби орнотулган (чет өлкөлүк жарандар жергиликтүү жарандар менен тең укуктуу). Улуттук режим тең жана тең укуктуу принцибинен негизделген [1].

Физикалык жактардын жарандык аракетке жөндөмдүүлүгү жана жеке мыйзам түшүнүгү кыргызстандык укукта КРнын ЖПК 368-статьясында аныкталган.

Мындан сырткары чет өлкөлүк жарандар жана качкындардын укуктук статусу тууралуу «Качкындар тууралуу КРнын Мыйзамы», «Чет өлкөлүк жарандар тууралуу КРнын Мыйзамы» иштейт.

Кыргыз Республикасында чет өлкөлүк жаран катары биздин республиканын жараны болбогон жана чет мамлекеттин жараны экендигин тастыктаган документи бар жарандар таанылат.

Апатриддер – apatris, apatridos, грек тилинен алынып бизче которгондо мекенинен, мамлекетинен ажыратылган дегенди билдирет. Тактап айтканда апатриддер анык бир мамлекеттин жараны болуп эсептелбегендерге карата айтылат. Апатриддердин статусу негизинен бир мамлекеттин жарандыгынан чыгып, экинчи бир мамлекеттин жарандыгын алуунун жыйынтыгынан келип чыгат.

Апатриддер чет өлкөлүк жарандар катары кайсы мамлекеттин аймагында болсо же жашаса ошол мамлекеттин мыйзамдарына баш ийишет. Бирок чет өлкөлүк жарандардан айырмаланып алар кандайдыр бир мамлекеттин коргоосунан пайдалана алышпайт. Алардын укук жөндөмдүүлүгү бир топ чектелген (мисалы: шайлоо укугу чөйрөсүндө) [1].

Жарандыгын жоготуу. Бул - бир нече себептерден улам келип чыгуусу мүмкүн:

- «Права крови» (ата-энесинин жарандуулугу укугу) жана «права почвы» (баланын төрөлгөн жери укугу) принцибин колдонгон мамлекеттердин жараны болуп эсептелген ата-энелерден төрөлгөн балдар;
- никеге турууда, аялынын өлкөсүнүн мыйзамдарында ал чет өлкөлүк жаран менен никеден өткөндөн кийин аны жарандыктан чыгаруу каралбаса, ал эми күйөөсүнүн өлкөсүнүн мыйзамдары боюнча автоматтык түрдө ага жарандык берилсе;
- асырап алууда, эгер асырап алынуучуга мамлекет жарандыктан чыгууга уруксат бербесе жана асырап алуучу жарандын мамлекети ага жарандык алууну сунуштаса;
- жаран өз каалоосу менен жарандыгын алмаштырса [2];

Жарандыгы жоктук – бул түрдүү мамлекеттердин жарандуулук тууралуу мыйзамдарынын кагылышуусунун натыйжасында татаалдашкан

жактардын укуктук абалы. Ал кандайдыр бир жактын мурдагы жарандыгын жоготуп, жаңысын ала албаган учурда козголот. Жарандыгы жоктук эки учурда болушу мүмкүн. Биринчи жак төрөлгөн учурдан баштап жарандыгы жоктук башталса, экинчи жарандыгын жоготкон учурда болот. Өкүнүчтүүсү жарандыгы жоктор эч бир мамлекетте алардын жарандары менен тең укукта боло албайт жана алар колдонгон бардык укуктарды колдоно албайт.

Жарандыгы жоктукту жоюунун бир ыкмасы бул мамлекеттин ички чараларды колдонуусу менен иш жүзүнө ашырылышы мүмкүн. М: «Россия Федерациясынын жарандуулук тууралуу» Федералдык мыйзамында эгер жарандыгы жок жактардын балдары Россия Федерациясынын аймагында төрөлсө, анда Россиянын жараны деп эсептелинет деп аныкталган. Башкача айтканда РФда «права почвы» принциби колдонулат[2].

Бүгүнкү күндө апатриддердин укуктук статусу 1954-жылы 28-сентябрда Нью-Йоркто кабыл алынган «апатриддердин укуктук статусу» жана 1961-жылы кабыл алынган «жарандыгы жоктукту кыскартуу» Конвенцияларынын нормалары менен аныкталат. 1954-жылкы Конвенция катышуучу-мамлекеттердин аймагында жарандыгы жок жактар үчүн аныкталган укуктук режимди орнотот: жеке статусун жана мүлктүк укугун коргойт. Бул Конвенция макулдашылган мамлекеттердин аймагында чет өлкөлүк жарандар кандай укуктарды колдонсо, жарандыгы жок жактар да ошондой укуктук абал көрсөтүлүүсүнө милдеттендирет. 1961-жылкы Конвенциянын нормаларында эгер жарандыгын жоготууга алып келүүчү жагдай боло турган болсо, анда жарандыктан чыгарбоо жана жарандыгын жоготуп, бирок жаңы жарандык алганга чейин жеке статусу өзгөрбөй күчүндө калуусу каралган.

Бипатриддер - Кош жарандуулук түшүнүгү - эл аралык укукка таандык болуп, бир эле мезгилде эки же андан ашык мамлекеттердин жарандуулугуна таандык болгон адамдар, б.а. кош жарандуулугу барлар бипатриддер, айрым учурларда биполиддер деп аталат.

Бипатриддер – («bis» латын тилинен которгондо экилик, ал эми «patris» же «patridos» грек тилинен которгондо мекен дегенди билдирет).

Кош жарандуулук төмөнкү мезгилдерде келип чыгат:

- Жарандуулукту аныктоодо «права крови» принцибин колдонгон мамлекеттин жаранынан жана «права почвы» принцибин колдонгон мамлекеттин аймагында бала төрөлгөн учурда:

- Аялдардын никеге туруусунда анын мамлекети ал чет өлкөгө никеге тургандан кийин деле жарандуулуктан чыгарбай, ал эми күйөөсүнүн мамлекетинин мыйзамдарына ылайык ага автоматтык түрдө жарандуулук берилген учурда;

- Белгилүү бир мамлекеттен жарандуулук алууга тиешелүү уруксат албай туруп, өз жарандуулугунан чыккан учурда;

Бипатриддердин укуктук абалы бир топ татаалдыкты жаратат. Себеби, принципке ылайык ар бир мамлекет өзүнүн жараны болуп эсептелген жактардын мыйзамда көрсөтүлгөн милдеттерди аткаруусун талап кылуусу мүмкүн (М: аскердик милдет). Мындай учурда ал мамлекеттин аймагында жарандуулугу бар жактар өзүн дагы башка мамлекеттин жаранынын деп эсептеп андай талаптарды аткаруудан баш тартуусу мүмкүн эмес.

Кош жарандуулуктун эң эле пайдалуу жагы болуп экономикалык жак эсептелет. Биринчи себеби кош жарандуулукка ээ болгон жаран жашоо жерин өзгөртүп салык жагынан бир топ пайда алуусу мүмкүн. Баарыбызга белгилүү болгондой экономикасы өнүккөн мамлекеттердин киреше салыгы экономикасы анча өнүкпөгөн мамлекеттердикине караганда бир топ жогору болот. М: Россия Федерациясында киреше салыгы 13%, ал эми Францияда 4 эсе жогору. Эгер Франциялык жаран Россиянын жарандыгын да кабыл алып, РФда жашап ишмердүүлүк жүргүзө турган болсо, анда киреше салыгынын өзүнөн бир канча пайда көрөт. Себеби ал РФда жашап туруп эле Францияда соода иштерин жүргүзсө боло берет [2].

Эл аралык укукта бүгүнкү күндө кош жарандуулукка байланышкан маселелер боюнча жалпыга бирдей тиешелүү регламент жок. Кош жарандуулукка таптакыр каршы көз караштагы мамлекеттер да жок эмес. Мындай маселелерди чечүү үчүн 19-кылымдын аягында эле эки тараптуу жана эл аралык келишимдер кабыл алынган[1].

Бипатриддерге байланышкан маселелер бир нече жолу эл аралык конференциялардын негизги предмети болуп келген. 1930-жыл 12-апрелде Гаага Конвенциясында жарандуулукка байланышкан коллизиялык мыйзамдар тууралуу бир нече маселелерди камтыган Конвенцияга кол коюлган. Ар бир мамлекет өз алдынча, өзүнүн ички мыйзамдарына ылайык кимдер анын жараны боло алуусун өзү аныктайт жана жарандуулук чөйрөсүндөгү укуктар жалпы принциптерге, эл аралык конвенцияга, эл аралык адаттарга каршы келбесе кандай улуттук мыйзамдарын башка мамлекеттер таануусу керек экендигин Конвенция далилдеп берди.

Ар бир мамлекет башка мамлекеттин жарандыгына таандык, бирок ага ал мамлекет тарабынан дипломатиялык коргоо болбогон жарандарды өз жараны катары эсептеши мүмкүн. Үчүнчү мамлекеттин аймагында бипатриддер кайсыдыр бир гана мамлекеттин жараны катары таанылат. Ошондой эле Бипатриддердин аскердик милдеттерине байланышкан Американын Норвегия (1930), Швеция (1933), Швейцария (1937) жана Финландия (1939) менен түзгөн эки тараптуу келишимдерин көрсөтүүгө болот.

2-дүйнөлүк согуштан кийин кош жарандуулук тууралуу маселелер БУУнун эл аралык комиссия-

сында каралып, анда кош жарандуулук абалын кыскартуу жана ага келечекте чек коюу тууралуу конвенциянын долбоору иштелип чыккан. Ал долбоордо төмөнкү учурлар каралган:

- Эгер бала бул мамлекеттин аймагында төрөлбөгөн болсо ага жарандык берүүгө тыюу салуусу;
- Башка мамлекеттин жарандыгын алган учурда мурдагы жарандыгы жокко чыгарылат;
- Эгер мамлекеттин мыйзамдарында никеге турганда же асырап алууда жарандуулук берилүүсү каралган болсо, анда аларга жарандык берүүдө мурдагы жарандуулугун жокко чыгаруу менен берилүүсү;

Айрым учурларда бипатриддерге карата «эффективдүү жарандык» принциби колдонулат. БУУнун Эл аралык соту жана БУУнун эл аралык укук Комиссиясынын чечимине ылайык демейде жаран кайсы мамлекетте өзүнүн жарандык жана саясий укуктарын колдонсо ошол мамлекеттин жараны деп эсептелет.

Бүгүнкү күндө аралык жеке укукта физикалык жактардын укуктук статусуна байланышкан кеңири талдоого алынганы менен аларды толук түрдө чечүүгө мүмкүнчүлүк өтө аз болуп жатат. Себеби физикалык жактардын укуктук абалы тууралуу кабыл алынган эл аралык келишимдер жана конвенциялардын нормаларын практикада колдонуу бир топ татаалдыкты жаратып жатат.

Укуктук ченемдик актылар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы (КР Убактылуу Өкмөтүнүн 2010-жылдын 26-майындагы №52 Декретинин редакциясына ылайык) КР 2010-жылдын 27-июнундагы Мыйзамы менен колдонууга киргизилди)
2. КРнын Жарандык Кодекси (I бөлүк). 2009-жылдын 24-июлундагы №252 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык)

3. КРнын Жарандык Кодекси (II бөлүк). 2009-жылдын 17-июлундагы №233 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык).

4. КРнын Жарандык процесстик Кодекси (I,II бөлүк) 2009-жылдын 24-июлундагы №252 Мыйзамдарынын редакцияларына ылайык, (Кыргыз Республикасынын 1999-жылдын 29-декабрындагы №147, 1998-жылдын 5-январындагы №2 мыйзамдары менен күчүнө киргизилген).

5. Закон Кыргызской Республики О беженцах (В редакции Закона КР от 13 мая 2006 года №87).

6. Закон Кыргызской Республики О внутренней миграции (В редакции Закона КР от 16 октября 2002 года №144).

7. Закон Кыргызской Республики О гражданстве Кыргызской Республики (принят Жогорку Кенешем Кыргызской Республики 27 марта 2007 года)

Адабияттар:

1. М.М. Богуславский. Международное частное право. М.: Юрист – 2008
2. И.В. Гетьман – Павлова. Международное частное право (конспект лекции). – М.: «Юрайт» - 2008
3. Валеев Р.М., Курдюков Г.И.. Международное право. Особенная часть: Учебник для ВУЗов. – М.: Статут. – 624с., 2010
4. Черниченко С.В., Международно-правовые вопросы гражданства, М., 1968
5. В.В. Гушин., Ю.О. Порошкина., Е.Б. Сердюк. Корпоративное право. – М.: ЕКСМО. – 2008
6. Звекон В.П.. Международное коллизионное право. М., - 1998
7. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Учебник под ред. Е.А. Васильева. М., 1993.
8. Дмитриева Г.К., Филимонова М.В. Международное частное право. М. 1999.
9. Международное частное право учебник/ под редакцией Г.К. Дмитриевой, М.2002.

Рецензент: к.ю.н., доцент Орозов Ж.Ж.